

DE NIJL

TERJE
TVEDT

DE NIJL

Biografie van
een rivier

Uit het Noors vertaald
door Maud Jenje

Oorspronkelijke titel *Nilen*

© 2012 H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo

© 2022 Nederlandse vertaling Maud Jenje / Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagbeeld © Granger/ Bridgeman Images

Foto auteur © Bok365.no

NUR 320

ISBN 978 90 284 5055 4

www.wereldbibliotheek.nl

INHOUD

HET BEGIN VAN DE REIS	13
Het mozaïek buiten Rome	13
Een stroom met verhalen	17
DE WOESTIJN EN DE DELTA	23
<i>Egypte</i>	
Het woestijnparadijs	23
Scarabeeën, wedergeboorte en de rivier van leven en dood	25
De samenleving en het ritme van de rivier	28
De verdwenen steden en rivieren	31
De Nijlstad van Alexander de Grote	34
De oorsprong van de filosofie	37
De reis over de Nijl van Caesar en Cleopatra	39
De vlucht van Jezus en Maria door de Nijldelta	42
God straft de mensen die beweren dat de Nijl van hen is	44
De islam veroverd de Nijldelta	46
De brief van de kalief aan de Nijl	49
Napoleon op veldtocht	50
Kritiek op de oriëntalistiek	56
De Slag bij de Nijl: Parijs vs. Londen	60
De slag om de Steen van Rosetta: dieven tegen dieven	61
Een Albanese soldaat als hervormer van de Nijl	64
De giraffe die over de Nijl zeilde en naar Parijs ging	68
Dood van een langeafstandsloper op weg naar de bron van de Nijl	70
Het kanaal tussen de zeeën	71
Pelgrimage van Flaubert en Ibsen	75
Aandelen en bezetting	81

Water als oorlogswapen	83
Op het snijpunt van geschiedenis, rivier en zee	85
NAAR KARNAK EN DE NIJLCATARACTEN	88
Door de Arabieren gesticht, door de Britten ingenomen	88
Een nutteloze nilometer	93
Conservatieve kolonialisten als voorhoede van de revolutie	94
Een rivier als worst of stok	99
De Moslimbroederschap wil ‘de bronnen van de Nijl veiligstellen’	101
Een rol voor een held	102
De Suezcrisis en de dam	105
De Sovjet-Unie als hervormer van de Nijl	108
The Lady of the Nile	110
In een roes op de Nijl	112
Een waterval in de woestijn	114
Thebe en Karnak in gevaar	115
De Vallei der Koningen en het schoonheidsideaal	117
Waar de reisliteratuur ontstond	118
Het oude Aswan als symbool van moderniteit	121
Het stroomafwaarts-syndroom	124
Monumentale projecten nu en in de Oudheid	127
De goden en het eeuwige leven van Egypte	129
‘Revolt on the Nile’ en de hydraulische klem	133
NUBIË EN HET LAND WAAR DE RIVIEREN ELKAAR ONTMOETEN	136
<i>Soedan</i>	
Vijfhonderd kilometer kunstmatig meer in de woestijn	136
Nubië – goud en cataracten	137
De rivieroorlog van Mohammed Ali	141
De politiek van de geografie	144
De verdwenen ontdekkingsreizigers	146
Wandelingen en zandkastelen	148
De fakkeldrager van Khartoem	151
De dans in het zand	156
De tijd en de dochter van het riviervolk	158
De rivieroorlog van koningin Victoria	160
Bloedbad aan de oevers van de Nijl	163
De onbekende ingenieur en een historisch rapport	166

De Blauwe Nijl en de ontdekkingsreiziger uit Larvik	169
De geboorte van een hydraulische staat	172
Een wit gespikkelde gekko en de Profeet	175
‘München ligt aan de Nijl’	176
Soedan en Egypte verdelen de Nijl	179
Whisky in de rivier	180
Een islamitische coup	182
Osama bin Laden als Nijlondernemer	184
Een nieuwe stad aan de langste kus in de geschiedenis	187
Soedan laat zijn Nijlwapen spreken	189
Het project van de eeuw (en laat ze dat arrestatiebevel opeten)	191
Nubië en de controle over de Nijl	192
Het aandeel van de leeuw	195
De graanschuur en de suikerrietplantage van het Midden-Oosten	196
HET MOERAS EN DE NIEUWE STAAT	200
<i>Zuid-Soedan</i>	
Het land van de afstanden	200
Een dictatoriale rivier	204
De Nilotische waterwereld en een rivierhoofdman	206
Een draad die zich overal omheen windt	207
Arabische indringers uit het noorden	210
Europese avonturiers in het moeras	213
Europa op de rand van een wateroorlog in Zuid-Soedan	215
Een heilige poel	218
Over reizen door het moeras en theorieën over de ontwikkeling van Afrika	220
Jonglei, een nieuw aquaduct in het noorden	224
Razzia’s en vrede	226
‘A human zoo for anthropologists to study’	229
Koloniaal onderzoek van wereldklasse in de moerassen	231
‘Republiek van de Nijl’?	232
Stop het kanaal!	235
In de schaduw van het regenwoud	237
Het nieuwe Nijlland en George W. Bush	239
Nog een graanschuur aan de Nijl?	242
Staatsvorming en hydrodiplomatie	246

HET LAND VAN DE GROTE MEREN	248
<i>Oeganda</i>	
Wedloop naar de bron	248
De avonturier en zijn slavenvrouw	251
Ontdekkers of ontdekkingen?	253
Naakte vastberadenheid en wetenschappelijke evangelisatie	256
De Afrikaanse troon bij de bron van de Nijl	259
De zendelingen arriveren	262
Doorslaggevend voor de toekomst van Egypte	266
Londen krijgt de Nijlmeren in zijn greep	268
Waar de dieren heersen (bij de gratie van de mens)	271
Watervallen en afbeeldingen van ‘de ander’ en ‘ons’	273
‘Baker of the Nile’	274
Winston Churchill in de jungle	275
Bogart, Hepburn en Hemingway bij de watervallen van de Nijl	278
Een Nijlrijk van innerlijke tegenstellingen	281
Owen Falls – ‘het begin van Oeganda’	285
Een Britse premier als waterkrijger	288
Applaus van Idi Amin voor weldoorvoede krokodillen	291
De vrouw en het water dat strijders <i>bulletproof</i> zou maken	294
Verhalen over heilig water	296
De tovenaars van de Nijl en het Verzetsleger van de Heer	297
Nieuwe ontdekkingen: olie in de Nijl!	302
De binnenzee van Centraal-Afrika	305
Darwins Vijver, de evolutieleer en massa-extinctie	308
Speke Resort, Museveni en de Nijl	310
De industriële revolutie komt naar Oeganda	312
Insectenzwermen en Nijltijd	314
TEN OOSTEN VAN HET MEER	319
<i>Kenia en Tanzania</i>	
De trein door het land aan de bron van de Witte Nijl	319
Slaapziekte en kolonialisme	320
De landscheppende spoorlijn	322
De Aziaat en het Joodse vraagstuk	324
De witte stam op de hooglanden	327
Een Nijlstaat zonder natie	330
Olympische kampioenen van ‘de steenachtige rivier’	335

Masai Mara	337
Het Luo-volk en de reis van Barack Obama	340
Kenia en de Nijlkwesie	345
De wieg van de mensheid	348
Bismarck en de rots aan de waterkant	349
Een onbekende Europese zeeslag op een Nijlmeer	354
Koloniale afspraken en het heden van de Nijl	355
Het land van de donatie-economie	359
De oversteekplaats van de gnoes	361
Wat is de Nijl?	363
Water uit het meer pompen en Egypte trotseren	365
NAAR DE BRONNEN VAN DE NIJL IN CENTRAAL-AFRIKA	369
<i>Rwanda, de Democratische Republiek Congo en Burundi</i>	
Waar de rivier zich splitst en samenkomt	369
Plastic tassen en brandblussers	370
Hotel Rwanda en de rivierweg	372
Brieven van het nulpunt	374
Wat is etniciteit?	375
Een metamorfose	380
Een Amerikaanse dominee bij de bron van de Nijl	385
Een nieuw tijdperk als de grens verschuift	387
Gorilla's in de mist	388
De Nijlbron in het regenwoud	390
<i>Heart of Darkness</i> , Joseph Conrad en een biografie over de Nijl	393
Een met sneeuw bedekte maanberg op de evenaar	398
Koning Leopold, een roverstaat en Nijldiplomatie	400
De Congo-Nijl	403
Het Albert- of Mobutumeer	406
Een verschuivende grens	409
Dr. Livingstone, I presume	410
Koninkrijk en kolonie	413
Zelfreflectie en maskers	415
Rivaliteit op alle fronten	417
De guerrillaleider die verlost werd door een Noor	418
Vrijage, tapijten en water	421
De piramide bij de bron	423

DE WATERTOREN IN HET OOSTEN	425
<i>Eritrea en Ethiopië</i>	
Een treinreis en een art-decohoofdstad in de Hoorn van Afrika	425
Italië als Nijlmacht	428
Eritrea in ruil voor een Nijldam	430
De rivier als metafoor en grens	433
Een verstotene onder de naties	436
Onruststoker of vredesambassadeur	438
Naar de watertoren van de Nijl	441
Aksum en de hooglanden	443
De beperkingen van het moment	446
Het kloostereiland, de zee en de ondergang van de wereld	447
Een Ethiopische filosoof en grotbewoner	449
Massadoop in Bahir Dar	450
De Heilige Nijl en de Schot die zich voordeed als ontdekker van de bron	453
Pape Jan en de Maagd Maria regeren de Nijl	455
Bezetting of overeenkomst	457
Het complot van Rome en Londen	461
Mussolini aan het meer	464
Een dam en de opmaat naar de Tweede Wereldoorlog	465
De Koude Oorlog en hydropolitiek	468
De watertoren verwezenlijkt zijn lot	470
Diepe ecologie, reflectie en signalen van de rivier	472
Het Ethiopië van Bob Geldof – Een land zonder rivieren	475
De Renaissancedam	477
Donald Trump, de vs en Nijlonderhandelingen	480
 HET EINDE VAN DE REIS	 484
De rivier met geschiedenis en haar toekomst	484
De sculptuur in Rome	489
 OVER DIT BOEK	 491
TIJDLIJN	497
NOTEN	503
BRONNEN	517
ILLUSTRATIEVERANTWOORDING	533
PERSONENREGISTER	535

Ik heb het gevoel dat mij is overkomen wat boekrollen gebeurt die te lang liggen en aan elkaar vastkleven: ook de geest moet worden afgewikkeld en wat daarin opgeslagen is moet van tijd tot tijd worden opgeschud, om beschikbaar te zijn op het moment dat daaraan behoefte is.

Seneca (Brieven aan Lucilius, Brief 72)

HET BEGIN VAN DE REIS

Het mozaïek buiten Rome

Op de bovenste verdieping van het bescheiden Archeologisch Museum van Palestrina, ongeveer 35 kilometer buiten Rome, bevindt zich het wereldberoemde Nijlmozaïek. Het is 2000 jaar oud, bijna 6 meter breed en meer dan 4 meter hoog, en beeldt levendig en vanuit verschillende gezichtspunten de loop van de rivier en het leven langs de rivier af. Het bovenste deel bestaat uit Afrikaanse taferelen, en het onderste deel, bij de monding, uit mediterrane scènes. Hoewel je het mozaïek alleen van een afstandje kunt bekijken – het is met touwen afgeschermd tegen al te nieuwsgierige toeschouwers – komt het ongewoon kleurrijke en heldere patroon goed tot zijn recht. Het bestaat uit beschilderde steentjes die met een soort cement zijn vastgeplakt. Het mozaïek van Palestrina maakt onderdeel uit van de kunstgeschiedenis omdat de rivier en de mensen worden afgebeeld vanuit een modern perspectief, alsof de kunstenaar de Nijl vanuit een vliegtuig heeft gezien. Het kunstwerk is tevens een vertellende historische bron; het onderstreept de tijdloosheid van de rivier als levensader en centrum van een samenleving en het illustreert de Middellandse Zee als deelgenoot van de geschiedenis van een in water geschreven continent.

Het mozaïek toont de centrale plaats van de Nijl in het leven van de mensen die langs de oevers wonen, maar het geeft ook weer hoe de rivier deel is gaan uitmaken van de culturele en religieuze geschiedenis van Europa. Het herinnert ons aan een ver verleden toen de Nijl als heilige rivier werd aanbeden, niet alleen door priesters in indrukwekkende tempels langs de rivier in Egypte, maar ook door Europeanen. Het kunstwerk stamt uit een tijdperk waarin de Nijl- of Isiscultus zich vanuit Egypte verspreidde naar de Helleense en Romeinse wereld. De cultus was een nieuwe, onafhankelijke religie –

een mysteriegodsdiensdienst die handelde over dood en wedergeboorte, waarbij het Nijlwater een centrale rol speelde in plechtige processies en rituelen. In het British Museum in Londen bevindt zich een van de vele standbeelden van Isis, de godin van de vruchtbaarheid. In haar linkerhand heeft ze een kruik met heilig Nijlwater vast, het middel dat redding kon brengen. Tweeduizend jaar geleden droegen gelovigen zulke kruiken Nijlwater met zich mee over heuvels en door valleien ten noorden van de Middellandse Zee, waarmee een diep historisch verband wordt aangegeven tussen de kruiken Nijlwater en de latere doopvonten in Europese kerken.¹

Het mozaïek werd gemaakt enkele eeuwen voordat de Nijl- en Isiscultus een serieuze concurrent van het christendom werd, de nieuwe religie die zich vanuit het Midden-Oosten had verspreid. De verering van de Nijl en diens goden ging door tot ver in het christelijke tijdperk. Volgelingen van Isis lynchten enkele decennia na de dood van Christus de evangelist Marcus tijdens Pasen in Alexandrië; hij zou met een touw rond zijn hals door de straten zijn gesleept, waarna hij werd onthoofd en als een martelaar stierf. Pas toen het christendom de staatsgodsdienst van het Romeinse Rijk werd, werd de cultus rond Isis en de Nijl verpletterd. De Nijldelta als bakermat van een expansieve mysteriereligie veranderde nu in een centrum voor het vroege christendom.

Het Nijlmozaïek vertegenwoordigt een lange lijn in de geschiedenis die latere grenzen tussen continenten en naties onscherp heeft gemaakt. Zelfs de naam van de rivier is verbonden aan Europa dankzij de Griekse dichter Hesiodus, die leefde tussen 700 en 600 v.Chr., toen Egypte, de Nijldelta en Griekenland deel uitmaakten van een gezamenlijke Middellandse Zeecultuur. Hesiodus noemde de rivier Nilos, omdat de numerieke waarde van de Griekse letters (Νεῖλος) 365 was – dat wil zeggen ‘alles’ –, waarmee hij wilde onderstrepen dat de rivier als ‘alles’ werd opgevat. Het mozaïek herinnert ons eraan dat de Nijlvallei een van de belangrijkste routes was waarvandaan mensen zich verspreidden en de aarde bevolkten, dat enkele van de vroegste landbouwsamenlevingen die we kennen zich aan zijn oevers ontwikkelden, en dat de imponerendste en machtigste van alle oude beschavingen dankzij de rivier kon ontstaan.

Het mozaïek is een topografische afbeelding van een religieuze ceremonie, maar kan ook worden opgevat als een viering van de Nijl als onderdeel van de Middellandse Zeecultuur. Het straalt dezelfde fascinatie uit voor de rivier als die de Romeinse heerser Caesar moet hebben gehad; over hem wordt immers beweerd dat hij Egypte ogenblikkelijk zou afstaan als iemand hem kon

vertellen waar de bron van de rivier zich bevond. Waar kwam al dat water vandaan dat elke zomer – uitgerekend als het in Egypte op zijn heetst en droogst was – uit de brandende woestijn stroomde om een van de vruchtbaarste gebieden ter wereld te scheppen? Tot in de late Europese Middeleeuwen was het raadsel van de rivier gehuld in fantasievolle, mythische voorstellingen; zo werd hij in de literatuur beschreven alsof hij rechtstreeks uit het paradijs stroomde, en ook alsof hij over een trap van gouden stenen stroomde.

De Nijl werd lang beschouwd als een goddelijke manifestatie. Een van de grote kroniekschrijvers van de veertiende eeuw, Jan van Joinville, vatte het heersende geloof als volgt samen in zijn *Histoire de Saint Louis*, gepubliceerd tussen 1305 en 1309: ‘Niemand kent de bron van al dat water, alleen van Godswege.’²

Na de triomf van het verlichtingsdenken in Europa ontstond een andere en meer op de wetenschap gefundeerde Nijlromantiek. In de loop van de negentiende eeuw werden weinig geografische kwesties zo vaak besproken als de vraag waar de bron van de Nijl zich bevond. Anderhalve eeuw geleden werd het Nijlstromgebied de arena voor een van de meest legendarische wetenschappelijke onderzoeken ter wereld, toen ontdekkingsreizigers en avonturiers als Henry Morton Stanley, David Livingstone, John Hanning Speke, de minder bekende Nederlandse ontdekkingsreizigster Alexandrine Tinne en een in die tijd beroemde Noorse langeafstandsloper naar de oorsprong van de rivier zochten. De geschiedenis van het in kaart brengen van de Nijl door Europese geografen, ontdekkingsreizigers, hydrologen en Britse waterplanners is een geschiedenis van koloniale veroveringen en van een triomftocht van de moderne wetenschap in Afrika.

Toch heeft de rivier die gevangen is in mozaïek, bevroren, als in een 2000 jaar oude glimp, sindsdien elke seconde, dag na dag en generatie na generatie, door ondoordringbare oerbossen gesijpeld waar het zonlicht nooit komt, zich brullend van vulkanisch hooggebergte naar beneden gestort, zich door gigantische binnenmeren een weg gebaad, dwars door het grootste moeras ter wereld, en zich langer dan welke andere rivier door een van de droogste woestijnen op aarde geslingerd, onderweg vanuit het binnenste van Afrika. De permanente geografie van de rivier en het pulserende ritme van het water zijn steeds de voorwaarden voor de ontwikkeling en de verandering van de samenleving blijven vormen, en de rivier zelf is een voortdurend object gebleven voor mythevorming en machtsstrijd.

In de tijd dat het mozaïek werd gemaakt, hadden de Perzen, Alexander de

Grote en Julius Caesar met hun troepen de Nijldelta – een van de vruchtbaarste gebieden ter wereld – al onderworpen. Later veroverden de Arabieren de Nijl. De kruisvaarders kwamen er. Napoleon trok aan het hoofd van zijn leger ten strijde in ‘de Slag bij de Piramiden’. Met Caïro als aspunt stichtten de Britten hun Nijlrijk van de Middellandse Zee tot de bron van de rivier, in wat werd beschreven als ‘het hart van Afrika’, en voor de eerste en de enige keer in de geschiedenis kwam de Nijl onder één bewind, dat van Londen. Sinds de zevende eeuw staan de bewoners van de waterloop in het brandpunt van het conflict tussen de islam en het christendom op het Afrikaanse continent. Het stroomgebied van de Nijl is tevens de bakermat voor enkele van de klassieke mythen en stereotypen van internationale hulporganisaties, terwijl sommige regio’s in deze tijd een ontwikkeling doormaken die het beeld van een hulpeloos Afrika hopeloos achterhaald maakt.

Dit boek staat in dezelfde traditie die het mozaïek van Palestrina symboliseert: de Europese fascinatie voor de rol en de betekenis van de rivier. Het is een geschiedenisboek over de ontwikkeling van de beschaving en een reisverhaal over de langste rivier ter wereld. Het is ook een studie naar moderne hydropolitiek en van Afrikaanse ontwikkeling, evenals de manier waarop die ontwikkeling, als in een prisma, veel van de centrale ontwikkelingskenmerken van de moderne wereld weerspiegelt. Maar in de eerste plaats is dit boek een biografie van de levensader die bijna een half miljard mensen verbindt in een lotsverbondenheid waar geen van de elf landen die vandaag de dag de rivier delen, aan kan ontkomen.

Ik heb eerder geschreven over de geschiedenis van de Nijl tijdens het Britse bestuur (*The River Nile in the Age of the British*) en tijdens het postkoloniale tijdperk (*The River Nile in the Post-Colonial Age*). Ik heb daarnaast bibliografieën gepubliceerd over het gebied (in vijf delen), evenals boeken over het hulptijdperk in de regio. *De Nijl: biografie van een rivier* heeft een andere focus en beslaat een veel langer tijdsperspectief, en probeert alles te bevatten wat ik heb geleerd tijdens mijn talloze reizen door het gehele stroomgebied, na eindeloze discussies in de late avonduren aan cafétafels van Alexandrië tot Kigali, na ontelbare uitgebreide interviews met experts, staatshoofden en ministers, en na jaren in archieven op drie continenten te hebben doorgebracht, op zoek naar bronnen over de geschiedenis van de regio en de rivier.

Wat er op dit moment en in de nabije toekomst met en langs de Nijl gebeurt, zal dramatische gevolgen hebben, zowel voor de regio als voor de wereldpolitiek. Op het moment van schrijven ondergaat de rivier, zoals die door de natuur en de samenleving stroomt, de meest revolutionaire gedaan-

tewisseling uit zijn lange geschiedenis. Juist in deze hectische, woelige en ondoorgrondelijke tijden is historische kennis van cruciaal belang, want misinterpretatie van het heden ligt op de loer als men het verleden niet begrijpt.

Het verhaal is opgebouwd als een reis over de Nijl, van de monding tot aan de bron. Alleen door de rivier stroomopwaarts te volgen, van plaats naar plaats, net zo langzaam en systematisch als de eigen hartslag van de rivier door de geschiedenis, kunnen de geheimen ervan worden ontrafeld en de rol en betekenis voor de ontwikkeling van de samenleving begrepen worden.

Een stroom met verhalen

Ik ben per vliegtuig vanuit Rome de Middellandse Zee overgestoken en kijk nu neer op kilometerslange zandstranden; in het westen de eindeloze bruine woestijn, en onder mij een reusachtige groene tuin. Ik vlieg over Egypte en de Nijldelta, met mijn neus zoals gewoonlijk tegen het raam gedrukt. De rivier is een eenzaam glinsterende streep van leven, omzoomd door groen, als een levend protest tegen de overheersing van de woestijn, en mijn Noord-Europese blindheid voor de betekenis van water maakt me onzeker. Ik ben hier om de openingsspeech te geven over het belang van de ideeëngeschiedenis van water voor een conferentie in de bibliotheek van Alexandrië. Hoewel ik me al lang met dit thema bezighoud, voel ik druk – omdat ik, een inwoner van Noorwegen, zal spreken over water en de Nijl in het land van de Nijl. Ik blader nog maar eens door een klassiek werk over de geologische geschiedenis van de Nijl, want hoewel de Nijl cultuur en mythologie, romantiek en nostalgie is, benadrukt het boek van Rushdi Said, *The River Nile: Geology, Hydrology and Utilization*, dat de Nijl in wezen een fysische structuur is; zijn rol in de samenleving valt niet te begrijpen zonder rekenschap te geven van zijn hydrologie.³

Op de eerste pagina van mijn aantekeningenboekje dat op het klaptafeltje naast mijn laptop ligt, schrijf ik met grote halen de belangrijkste getallen van de Nijl op. Ik maak er bijna een ritueel van, alsof ik voor mezelf benadruk dat onder die dikke laag cultuur, religie en politiek waar elk hedendaags Nijlperspectief door wordt gevormd, een heuse rivier stroomt met een zeer bepaald, eigen geografisch, hydrologisch karakter. Want de getallen die ik noteer, zijn getallen met een zeer ongewone maatschappelijke betekenis, net zo relevant voor de tijd van het mozaïek als voor onze tijd. De Nijl, zoals we die nu kennen als een permanent stromende rivier, is het resultaat van relatief recente geologische processen van 15.000 tot 25.000 jaar geleden, toen in het huidige

Khartoem water uit het Victoriameer met water dat uit Ethiopië stroomde in verbinding kwam en deze wateren elkaar ontmoetten als de twee Nijlen. De moderne Nijl is dus een vrij jonge rivier die zeer oude beschavingen voortbracht.

Ik vouw de kaart van de Nijl open. Het is een reflex, omdat ik een historicus en politicoloog ben die toevallig ook geograaf is – voor een geograaf tonen landkaarten samenhangen waar sociale wetenschappers niet zo mee bezig zijn. De Nijl is meer dan 6800 kilometer lang, en als je hem zou rechttrekken en omdraaien met Caïro als as, zou hij over de Middellandse Zee, door heel Europa, noordelijker dan het noordelijkste puntje van Noorwegen komen. Het neerslaggebied beslaat ongeveer 3 miljoen vierkante kilometer – ongeveer een tiende van het hele Afrikaanse continent, of een gebied dat zes keer groter is dan Frankrijk. Elf landen delen zijn stroomgebied en ongeveer duizend verschillende volkeren hebben er al generatieslang hun diverse culturen en samenlevingen ontwikkeld. Het Nijlbecken is vanwege zijn omvang en variatie in klimaat, topografie, flora, fauna en samenlevingsvormen verreweg de meest complexe en gevarieerde van alle grote rivieren, zowel als het gaat om natuur als om maatschappelijke verhoudingen.

De extreme politieke betekenis van het stroomgebied wordt ingekaderd door een genadeloze paradox: hoewel reusachtig van omvang, voert de rivier bijzonder weinig water aan. Het jaargemiddelde is globaal vastgesteld op 84 miljard kubieke meter, gemeten bij Aswan in Egypte. Dat is niet veel, ongeveer 12 procent van de Jangtsekiang of Blauwe Rivier in Azië, 6 procent van de Congo in Afrika en ongeveer 1 procent van wat de Amazone in Zuid-Amerika gemiddeld jaarlijks aan de zee leveren. De oorzaak is het belangrijkste kenmerk van de Nijl: lange trajecten van de rivier lopen door neerslagvrije zones. De jaarlijkse natuurlijke waterstroom in Opper-Egypte lag ooit tussen 80 en 90 miljard kubieke meter. In de afgelopen decennia is die hoeveelheid echter afgenomen; niet door klimaatverandering, maar vooral doordat ongeveer 10 procent van het water verdampt uit de grote kunstmatige meren in de Nubische Woestijn. Bovendien krijgt de Nijl geen aanvoer van water tijdens zijn bijna 2700 kilometer lange reis door een van de droogste en heetste gebieden ter wereld. Geen enkele andere rivier op aarde stroomt zo lang door een woestijnlandschap zonder aanvoer van andere rivieren te krijgen.

De lange, eeuwige woestijnreis is uniek. Twee compleet verschillende riviersystemen met totaal verschillende hydrologische profielen komen elkaar in de loop tegen en vloeien samen. De belangrijkste bronrivieren van de Nijl,

de Witte Nijl en de Blauwe Nijl, vloeien samen in Khartoem, de hoofdstad van Soedan. Hier vindt een opmerkelijk hydrologisch proces plaats dat ook kan verklaren waarom de Witte Nijl historisch gezien (tot 1971) heeft geëindigd als de belangrijkste rivier van Egypte. In het najaar zit de Blauwe Nijl vol water en fungeert hij als een natuurlijke dam voor het water uit de kleinere en zwakkere Witte Nijl. Gedurende het voorjaar neemt het waterpeil in de Blauwe Nijl af en stroomt het opgestuwde water van de Witte Nijl naar Egypte, en dit fenomeen heeft er gedurende duizenden jaren voor gezorgd dat ook in de zomer permanente bewoning en akkerbouw mogelijk zijn.

De Blauwe Nijl vindt zijn bescheiden, heilige oorsprong in de Ethiopische hooglanden en stroomt daarvandaan 2500 kilometer naar Khartoem. Samen met de andere zijrivieren die de regen in Ethiopië verzamelen, zoals de Atbara (bekend als de Tekezé in Ethiopië en de Setit in Eritrea) en de Sobat (bekend als de Baro in Ethiopië), is de Blauwe Nijl verantwoordelijk voor bijna 90 procent van de totale waterstroom van de Nijl. In het najaar, in het regenseizoen, domineert de Blauwe Nijl. Hij neemt in zijn eentje ongeveer 80 procent van al het water dat Egypte binnenstroomt voor zijn rekening. De seizoensafhankelijke variaties van de zijrivieren van de hoofd-Nijl zijn echter dramatisch. De Atbara valt bijna volledig droog in de zomer, terwijl de Blauwe Nijl gedurende drie herfstmaanden bijna 90 procent van de totale jaarlijkse hoeveelheid water met zich meevoert.

De Witte Nijl heeft een heel ander karakter. De rivier heeft vanaf Khartoem tot aan de zuidelijkste delen van de Sudd, het reusachtige moerasgebied in Zuid-Soedan, over een afstand van ongeveer 1800 kilometer een onbeduidend verval van 1 meter op iedere 24 kilometer. Bovendien varieert de waterstroom gedurende het hele jaar veel minder dan die van de Blauwe Nijl. Op het lange traject in zuidelijke richting tussen Khartoem en Malakal zijn er geen zijrivieren. Vervolgens voegt vanuit het oosten de Sobat of Baro uit Ethiopië, die onderweg een aantal kleinere zijrivieren heeft opgenomen, zich bij de hoofdstroom. Dan buigt de Witte Nijl scherp naar het westen en stroomt uit het Nomeer, een enorm moerasmeer ten noorden van de Sudd.

Het moeraslandschap vertegenwoordigt het meest opzienbarende hydrologische fenomeen van de Witte Nijl met een groot economisch en politiek belang: ongeveer 50 procent van het water in Bahr-al-Jabal, zoals de Witte Nijl hier heet, bereikt nooit Khartoem of Egypte. Enkele tientallen kilometers ten noorden van Djoeba, de hoofdstad van wat nu Zuid-Soedan is, beginnen de moerassen. Bahr-al-Jabal ('de bergrivier' of Bergnijl in het Nederlands; hij vindt zijn oorsprong in de bergen in Centraal-Afrika) verandert in

een zeer traag stromend waterlichaam in de grasvlakten van Zuid-Soedan. Het strekt zich in alle richtingen uit en fluctueert, afhankelijk van de seizoenen en de waterstroom van de Nijl. Andere grote rivieren in Zuid-Soedan, zoals de Bahr-al-Arab en de Bahr-al-Gazal (of de Gazellerivier, zo genoemd omdat hij door enorme parkachtige gebieden met gazellekuddes stroomt), bereiken nooit de Witte Nijl, maar lopen vast in het moeras.

Bij Djoeba moet de rivier nog steeds 4787 kilometer afleggen voor hij de zee bereikt. Op een punt 168 kilometer stroomopwaarts van Djoeba passeert de Witte Nijl de grens tussen Soedan en Oeganda bij de Fula-watervallen nadat hij uit het Albertmeer is gestroomd, door het moerasmeer Kyoga, en zich bij Jinja uit het Victoriameer heeft geperst, niet ver van waar de eerste waterkrachtcentrale van Oeganda staat, 'Het begin van Oeganda' genaamd.

Het Albert- en Victoriameer in Centraal-Afrika zijn beide de immense natuurlijke reservoirs van de Witte Nijl. Ze werden gevormd toen hier een natter klimaat ontstond, na de terugtrekking van het ijs in andere delen van de wereld na de laatste ijstijd. Veranderingen in neerslagpatronen in combinatie met een geologische stijging van de regio zorgden ervoor dat het Victoria- en Albertmeer overstromden met regenwater; het water stroomde in noordelijke richting en vormde zo de moderne Nijl. Deze enorme hoeveelheid water, die ongehinderd kon stromen over wat toen droog gebied was en die vandaag de dag dus het reusachtige moeras in Zuid-Soedan is, bereikte Egypte en veroorzaakte in een periode van vijfhonderd jaar regelmatig uitzonderlijke overstromingen die ten slotte de oorspronkelijke Nijldelta met zijn talloze aftakkingen hebben gecreëerd.

De afgelopen 10.000 jaar heeft het Victoriameer zich over het algemeen stabiel gedragen en is nu het op een na grootste meer ter wereld (in eerdere perioden is het volledig opgedroogd geweest). Het meer zelf is de bron van enorme neerslaghoeveelheden als gevolg van verdamping door zijn enorme oppervlak, en het krijgt bovendien water uit rivieren die stromen uit Burundi, Rwanda, Tanzania, Oeganda en vooral Kenia. Het meer wordt zowel in encyclopedieën als toeristengidsjes beschreven als de bron van de Nijl, maar de Witte Nijl heeft vele bronnen – in het oosten, in Kenia; in het zuiden, in Burundi; en in het westen, in Rwanda en de Democratische Republiek Congo. De bergen in het westen van het stroomgebied, waar enkele van de belangrijkste bronrivieren vandaan komen, behoren tot de natste gebieden op aarde, met 360 dagen per jaar neerslag en een jaarlijks gemiddelde van 5000 millimeter. De combinatie van deze toevallige meteorologische en geologische omstandigheden heeft het mogelijk gemaakt dat de Nijl constant van